

anthraxot jelöli vele (?). Majd minden községben van ott egy-két öreg ember, aki „ért a szemínvaló levételéhez“; a műtét csak annyiból áll, hogy a pislogó hártyát tüvel megsúrnák, hogy abból egy csöpp vér szivárogjon ki. Gyakran megesik, hogy kötőhártyahuruttal járó egyéb ártatlan bajt tévesztenek össze a lépfenével; ilyenkor persze az állat sokszor meggyógyul, s ez után a *szemínvaló* eltávolítójának a dicsősége. *M. Kossa Gyula.*

Lövér. (Válasz egy kérdésre.) Ismeretes dolog, hogy Sopronban az egyik városrészt *Lóverek*-nek (több. nom.) hívják. A legrégibb adatok a mellett szólnak, hogy a név egykor *Lüér* > **Lévér* > *Lövér* volt, tehát egyes számban.

Vö. 1228/1357: | Iuxta villam *Luer* (OkI Sz.) | 1265: Terra *Luer* (CSÁNKI III, 593) | 1273/90: Sagittarii nostri de willa *Lwer* (OkI Sz.) | 1277: Sagittarii (értsd: regis) de villa *Luer* (CSÁNKI i. h.) | 1304: Vicus *Luer* de suburbio Supruniensi. Civis de *Luer* (uo.) | 1380/1424: In medio ipsius ville nostre *Lwer* nuncupate (OkI Sz.) | 1380: Civis de *Lwer*. Villa nostra *Lwer* (CSÁNKI i. h.) | 1424: Civis de *Lwer* (uo.).

Milyen nyelven van ez a *Luer*, *Lwer*, s hogyan olvasandó? Minden bizonyíték a mellett szól, hogy magyarul van, s *Lüér*-nek, esetleg *Lüüér*-nek olvasandó.

A fentidézett adatok oklevelekből valók. Ez oklevelekből az derül ki, hogy *Lüüér* > *Lüér* eredetileg Soprontól különálló királyi falu volt, amelyet IV. László és részben már elődei, IV. Béla és V. István király, Sopron városához csatoltak (CSÁNKI III, 593). Az is kétségtelen az oklevelekből, hogy e faluban eredetileg a király 'sagittariusai, nyilasai' laktak (l. fentebb az idézeteket). Tudjuk már most, hogy a régi magyarban a királyi 'sagittariusokat' *lövők*-nek is, falujokat *Lövő*-nek is hívták.

Erre vö. 1255: Presentibus et astantibus sibi sagittariis dicti Domini Regis de villa *Luer* (OkI Sz.). CSÁNKI II, 80 szerint ez a *Lövő* Zala megyében Szántó és Rezi mellett feküdt.

Abban tehát kétség sem lehet, hogy a királyi 'sagittariusokat' a régi magyarban *lüüer* 'lövő'-knek és *lüéer* > *lüér* 'lövér'-eknek hívták. Abban sem lehet kétség, hogy mind a *lüüer* 'lövő' mind pedig a *lüér* 'lövér' az ó-magy. **lüünei* > **lünei* 'lőni' ige származékai. Az ige tőhangzójára vö. Gombocz, Történeti magyar hangtan. III. Alaktan 125; az -*ér* képzőre pedig vö. SZINNYEI, NyH.⁶ 86: *tündér*, *vezér*, *búvár*, *kopár*.

Egyébiránt más *Lövő* és *Lövér* helységek is vannak Magyarországon.

Így magában Sopron megyében van egy *Lövő* (CSÁNKI III, 618), amelynek németül *Schützzen*, horvátul *Levir* (LIPSZKY, Rep.), *Lévér* (l. az 1772. évi Lexicont) a neve. Ennek a *Lövő*-nek lakosai magyarok (1772. évi Lexicon és BALOGH PÁL, Népfajok 234). A mai sopronmegyei *Sérc*-et, melynek lakói németek (1772. évi Lexicon és BALOGH P., Népfajok 234), egykor szintén *Lövő*-nek hívták (1483: *Lewew* alias *Sycz* — CSÁNKI III, 618). A mai *Sérc* (CSÁNKI i. h.; máskép: *Sierc* — 1772. évi Lexicon; *Sirc* — LIPSZKY, Rep.) a hely német nevéből (vö. *Gschiess* — LIPSZKY, Rep.; *Schies* — 1772. évi Lexicon) való.

A többi *Lövő* és *Lövér* hn.-re vö.:

a) *Lövő* Borsod m. (LIPSZKY, Rep.) | *Lövő* és *Petri-Lövő* Sza-

boles m. (LIPSZKY, Rep.; CSÁNKI I, 519, 523) | *Lövő* Zala m. (LIPSZKY, Rep.; CSÁNKI III, 79) | *Lövő* Zala m. (CSÁNKI III, 80), ma nincs meg. | *Lövő*, németül *Schützen* Vas m. (LIPSZKY, Rep.; CSÁNKI II, 772).
 b) *Lövé* Maros-Torda m. (LIPSZKY, Rep.); régi adatokat 1228-ból CSÁNKI V, 719: *Luer*, *Lewer*, *Lwer* írott alakban; oláh neve *Lujerlu* (LIPSZKY, Rep.) o: *Lueriu* (MOLD.-TOG. Diet.).

A kifejtettek alapján kétségtelen, hogy Sopron suburbiumának, *Lüer*-nek, magyar a neve; e név a magyar *lőni* ige származéka. Mindez — mondom — kétségtelen, s mégis vannak emberek — s ilyenek a dologhoz értők közt is akadnak —, akik a soproni *Löverek* név magyar eredetében kételkednek. A soproni *Löverek*-et ugyanis németül *die Léwer*-nek (úriasan *die Loewer*-nek) hívják. A német név már egy 1390. évi német nyelvű levélben is előfordul.

Vö. 1390: untter *den lebárn* gelegen (HAZI JENŐ, Sopron sz. kir. város története I. rész, I. köt. 301. sz.).

Van már most a kfném.-ben egy *léwer* (őfném. *hlēwāri*) szó, amelynek jelentése 'hügel' (LEXER, MhdWb.). Ez a szó, úgy látszik, mindenkor csak osztrák-bajor szó volt. GRIMM DWb. szerint a régibb osztrák-bajorban a *der leber* (alakv.: *lewer*) 'berg, hügel' jelentésű, s e szótár egy osztrák krónikából idéz egy helyet, mely arról szól, hogy Béla magyar király (nyilván IV. Béla) egyik csatáját a Morva folyó mentén magas dombról nézte.

Vö. „König Wela belaib enhalb der March und trat an ain leber und wollt davon den feinden des streites zu sehen.“

Idézi a szót mint osztrák-bajor szót SCHM. I², 1544 is. Szerinte:

„Der *Lewer* ältere Sprache Aufwurf, Hügel, hie und da noch als Nomen proprium... Mit *Lebern* (Grenzhügeln) werden (in Östereich) die Fluren eingefangen.“

FÖRSTEMAN ON. I, 1379 szintén mint osztrák-bajor helynevet idézi a VIII—XII. sz.-ből: *Lewir*, *Leware*, *Lewer*.

Nos, akik a soproni magyar *Löverek* név magyar eredetében kételkednek, azok a most idézett osztrák-német szóból származtatják mind az ó-magyar *Lüer* Sopron melletti falu nevét, mind pedig a mai *Löverek* elnevezést.

Nekem is az a nézetem, hogy a mai magy. *Löverek* a soproni ném. *die Léwer* (alakv.: *die Léber*, úriasan: *die Loewer*; több. nom.) mása. Van egysége is ennek a névnek. Ha a soproni német azt mondja: *er hat einen Léwer*, ez azt jelenti, hogy a m o n d o t t v á r o s r é s z b e n az illetőnek kertje, telke van. Ennek megfelelően Sopronban magyarul is mondják: *Van neki egy lövere*, azaz a jelzett városrészben kertje, telke, amelyre házat, villát építhet. A magy. *Löverek* név tehát tulajdonképpen a. m. 'kertek, telkek' a jelzett városrészben az ó-magyar *Lüer*-ben. A melyik soproninak másutt, nem az ó-magyar *Lüer*-ben van a kertje, annak nincsen *Léwer*-e, *Löver*-e. A ném. *Léwer*, magy. *Löver* tehát nem a k á r h o l f e k v ő kert, vagyis a név nem köznév, hanem tulajdonnév.

A mai magy. *Löverek*, *Löver* az itt közölt alakban és használatban kétségtelenül a soproni ném. *Léwer* (alakv. *Loewer*) átvétele. Amilyen kétségtelen ez, ép olyan kétségtelen az is, hogy viszont a soproni ném. *Léwer* az ó-magy. *Lüer* > *Lüer* ~ *Lüer* ~ *Löer* átvétele, még pedig az ú. n. népetimológia útján. A Sopron melletti magy. *Lüer* falu tényleg a város közvetlen szomszéd-

ságában, de magasabban fekvő dombos helyen (hegyoldalon) terült el. Minthogy pedig az ó-osztrák-bajorban (s így az ó-soproni németben is) a 'magasabban elterülő helyet, dombot, kisebb hegyet' *léwer*-nek is hívták, s az osztrák-németben részben ma is hívják (a jelentésre vö. kfn. *lé*, ófn. *hleō* 'hügel, hochliegender freier platz', lat. *clivus* LEXER, MhdWb), a soproni németben népetimológiával *Léwer* (alakv. *Léber*, *Loewer*) lett az ó-magy. *Lüüér* > *Lüér* ~ *Léüér* > *Lövér* falunévből. Népetimológiával, mondom, mert ha a falu magyar neve nem az -*ér* képzős *Lüér*, hanem az -*ő* képzős *Lövő* lett volna, akkor e nevet a németek minden bizonnyal *Schützen* vagy *Gschiess*-re lefordították volna, amint ezt a sopronmegyei ó-magy. *Lövő*-vel és a vasmegyei magy. *Lövő*-vel tényleg megtették (l. fentebb *Sérc* és *Lövő* alatt). Így azonban népetimológiával *Léwer* lett, s ez a német név visszakerült a magyarba *Löverek* ~ *Löver* alakban. Az ó-magyar elnevezésnek megfelelő mai magyar alak helyesen *Lövér* volna (l. fentebb a marostordamegyei magy. *Lövér* nevet).

Kesztölc. HORGER ANTAL: MNy. XXII, 43 azt igyekszik bizonyítani, hogy az 1055. évi tihanyi oklevélben ránk maradt *castelic* ~ *kasztelic* névből a magyarban keletkezett *Kesztölc* név. A kérdésre függetlenül attól, hogy *Kesztölc* és *castelic* ~ *kasztelic* földrajzilag azonos-e, tisztán nyelvi alapon felel. A fejlődést úgy képzelem, hogy a *Kasztélic* névből — így olvassa a tihanyi oklevél adatát — **Kasztélicon*, **Kasztélicig*, **kasztélici* ragos-képzős alakokban a *c* előtti *i* szabályosan kiesett, az így keletkezett **Kasztélicon*, **Kasztélicig*, **kasztélici* alakokból elvonódhatott egy új **Kasztélc* alanyeset, s ez a régi **Kasztélic* alanyesetet kiszoríthatta. A magashangúságról külön nem szól HORGER, de ez nem is fontos, mert akár a *Kasztélic*-ből, akár pedig a **Kasztélic*-ből a magyarban válhatott magashangú alak.

HORGER fejtegetésére az a megjegyzésem, hogy *Kesztölc* nevünk így is keletkezhetett. De vajjon a valóságban csakugyan így keletkezett-e? Azok az adatok, amelyek erre a névre okleveleinkben találhatóak, HORGER fejtegetését nem erősítik meg. *Kesztölc* nevű helyünk ma egy van, és pedig Esztergom megyében (régebben Pest megyéhez tartozott; l. CSÁNKI I, 14). Régen Tolna megyében, Szekszárd táján is volt ilyen nevű helyünk. E hely a Salamon király és Géza herceg közti harcokban is szerepet játszott, mert Salamon a KépKr. szerint *Kesztölc*-nél szállott táborba. A krónika ezt mondja:

„Cumque rex Salomon uenisset ad Zugzard, et castra metatus esset super locum *Kestelci*, uenit audire uesperas in monasterio sancti Saluatoris“ (FD. ed. M. FLOR. II, 179; PAULER, M. nemz. tört.² I, 122).

Ez a *Kestelci* nevű hely a XIII—XIV. sz.-ban többször előfordul (CSÁNKI III, 435), s nevének írott alakjai: *Kestelch*, *Kesztelch*, *Kezhewlcz*, *Keztelcz*, *Kezthelez*. CSÁNKI szerint „Bátaszék vidékén kereshetjük, ahol, e várostól ény. felé, Nána mellett egy ily nevű völgyet találunk“.

A legrégebb írott alak tehát *Kestelci*, és nem *castelic* ~ *kasztelic*.

Az esztergommegyei *Kesztölc* nevére (alakv. *Kesztölc*; mai lakói a Lex. 1773. és BALOGH, A népfajok 465 szerint róm. kath.

vallású tótok) szintén igen régi adataink vannak. Az 1075—1224. garamszentbenedeki apátsági oklevélben ezt találjuk:

„ultra danubium dedi XX uineas . . . necnon in *Kestelci* VII uineas“ (MonStrig. I, 55). A későbbi adatok: 1393: *Kesztucz*; 1439: *Kesztelecz* (CD. XI, 266); 1494: *Keszthelcz* (CSÁNKI I, 14).

A legrégebben feljegyzett alak tehát itt is *Kestelci*, és szintén nem *castelic* ~ *kastelic*.

Már most az a kérdés, vajjon *Kestelci*, amely a XI. századi eseményekkel kapcsolatban fordul elő, és XI—XII. sz.-i magyar nyelvi alaknak vehető, két vagy három szótagú alak-e. A kétszótagúság mellett azt lehetne felhozni, hogy a szövégi magyar *c* hangot *cý*-vel is írták (vö. ANONYM. *Miscoucy*, *Colgoucy*, *Scereducy*, *racy* — Nyr. XXXIII, 123, 306); tehát írhatták *cí*-vel is. A név e szerint *Kesztélc*, azaz kétszótagú volna. A mellett azonban, hogy a név háromszótagú, több és elfogadhatóbb érv hozható fel:

a) Minthogy a *Kestelci* adatok származhatnak a XI. sz.-ból, lehet az *-i* tővégi magánhangzó. Ezt támogathatná az, hogy egy 1226. évi oklevélben alakja *Keztelche* (KOVÁCS, Ind.).

b) Az olyan idegen eredetű nevek, amelyek mássalhangzó + *c*-re végződnek, más esetben is a tővégek korában a *c* után még egy betűvel (= hangzóval) vannak írva; vö. a zabori 1113. évi oklevél: „villa *Lucinci*“ adatát, ami esetleg azonos a pozsonymegyei *Lo-sonc*-cal (l. FEJÉRPATAKY, Kálmán kir. okl. 57, 67).

c) A szláv nyelvekben ilyen helynevek, mint *Kamenci* (egyese: *Kamenec*), *Gradci* (egyese: *Gradec*), *Dravci* > *Dravce*, *Glogovci* > *Glogovce* többször előfordulnak, s bennük az *i* egyik esetben a szláv egyes locativus, másokban a többes nominativus ragja.

Az ómagy. *Kesztelci*, későbbi *Kesztelc* ~ *Kesztölc* eredetét teljes bizonyossággal tehát nem tudom megállapítani, a kifejtettek alapján mégis azt hiszem, hogy a legrégebb magyar alak három szótagú, és benne az *i* tővégi magánhangzó, amely az átadó nyelvben egyes locativusi — többes nominativusi *i* rag lehetett.

Ezen okok alapján azt tartom, hogy *Kesztölc* nevünk, noha úgy is keletkezhetett, amint HORGER képzei, a valóságban még sem úgy keletkezett, mert a történeti adatok más fejlődés mellett tanuskodnak.

Melich János.

Borcsol és Csertán. A kún nemzetségek nevei közül történeti szempontból legérdekesebb a *Borcsol* nemzetség neve, mivel pillanást enged vetni a nagy katasztrófának, a mongoldulásnak hatásaira. Megismétlődve látjuk a már sokszor, lezajlott folyamatot: régebbi változások kohójában alig kialakult, összekovácsolódott törzs szét szakad, egyik töredék nyugat felé menekül, a másik keleten marad, hogy aztán eltűnjék, alkotóelemévé válva egy új vagy legalább is újnevű etnikumnak.

A *Borcsol* név előfordulásai okleveleinkben a következők: 1266: Keyran Dominus de Cumanis de genere *Borchol* (GYÁRFÁS, A jászkúnok tört. II, 418); 1288: Keyran de genere *Borchovl* (i. m. II, 456; W. IX. 486; ПЕСТУ—ОРТВАЯ, Temesm. tört. IV, 6). Eredetét tekintve valószínűleg azonos a mongoldulás lezajlása után a Fekete-tenger mellékén élő kipcsek *Burđ-orylu* törzsszel, amelynek nevét MARQUART (Über d. Volkstum d. Komanen 157) DIMAŠQĪ († 1327) Cosmographiájából idézi.